

תוצה יהודה מפקחת על הוראת העברית
 הרב יעקב אלבירט מפקח כולל

פרשת תולדות שנת ה'תשע"ח עלון מס' 6

"וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר וַיְבִינּוּ בַמִּקְרָא" (נחמיה ח', ח)
 הגייה נכונה והסבר לתורה ולמפרשיה

מ' השימוש

עלון זה עוסק ב-מ' השימוש. נעיין ונלמד באילו מילים האות מ' בתחילת מילה היא מ' השימוש, ובאילו מילים היא חלק ממילת היסוד. נעיין גם בניקודה של מ' השימוש במקרים שונים. בהמשך, נלמד להבין דברי רש"י בפרשה שמתייחסים לנושא זה.

מי השימוש מנוקדת בדרך כלל בחיריק ולאחריה דגש חזק.

וכך בתחילת פרשתנו: "... מִפְּדֹן אָרָם..." (כ"ה, כ)
 "... מִמַּעֲיָד יִפְרְדּוּ..." (שם, כ"ג).

תוספת הדגש החזק היא מפני שהאות מי היא קיצורה של המילה "מן" ובשל השמטת האות ני בא דגש חזק להשלימה.

ואכן, בתחילת הפרשה מופיעה המילה "מן" בשלמותה:

"... וַיָּבֵא עֲשׂוֹ מִן־הַשָּׂדֶה... " (שם, כ"ט).
 "... הַלְעִיטָנִי נָא מִן־הָאֲדָם הַזֶּה... " (שם, ל).

בפרק זה, פרק כ"ה, בפסוק כ"ג, אנו קוראים בנבואת הי לרבקה: "... וְלֹאֵם מְלֹאֵם יֵאָמֵר...". לפי מה שהקדמנו, המילה ימלאם פותחת ב-מי השימוש ואם כן האות לי שבאה אחריה, צריכה להיות דגושה. ואילו כאן היא רפויה, מדוע?

הרד"ק, רבי דוד קמחי, מגדולי הראשונים ומראשוני המדקדקים, אשר חי עוד באלף הרביעי (דיתק"כ - דיתקצ"ה) העיר על כך בספרו "מכלול": "ועם המ"ם באו רפויים שלא כמנהג חבריהם כמו ... שהיו ראויים להדגש, וכן ז'לאם מלאם יאמץ...". (הערה זאת מובאת בשמו גם ב"מנחת שיי").

נוסיף ונעיין בברכת יצחק לבניו. בברכתו ליעקב אומר יצחק: "וַיִּתֵּן לָהּ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֵב דָּגָן וְתִירֹשׁ" (כ"ז, כ"ח), ובברכתו לעשיו אומר יצחק: "הֲנֵה

מִשְׁמַנֵי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבָהּ וּמִטֵּל הַשָּׁמַיִם מְעַל" (שם, ל"ט). המילה 'מִטֵּל' מורכבת מהמילה 'טל' כשלפניה מי השימוש, כלומר – מן הטל, ואכן היא מנוקדת כפי שלמדנו.

עתה נעיין במילה – 'מִשְׁמַנֵי'. מדוע כאן אין דגש בשי? זאת מפני שאין לפנינו מי שימוש המקדימה למילה 'שמני', כלומר אין פירוש המילה – מן השמנים. מילת היסוד היא 'משמנים' ובסמיכות 'משמני'. כלומר, יעקב ועשיו מתברכים כי יזכו ב – משמני הארץ. (שניהם? עיין רש"י פסוק ל"ט וברא"ם).

ומדוע בברכת עשיו מנוקדת כך המילה 'מְעַל'? ה – מי ללא חיריק, וה – עי ללא דגש? נלמד כלל נוסף: באות הגרונית לא יבוא דגש. כ"פיצוי" על כך, גדלה תנועת מי השימוש מחיריק לצירה. תופעה זו נקראת "תשלום דגש".

וכך בפרשה: " ... לֶךְ מְעַמְנוּ ... " (כ"ו, ט"ז),
" ... וַיִּלְכוּ מֵאֶתוֹ בְּשָׁלוֹם " (שם, ל"א),
" ... וַתִּכְהַיֵּן עֵינָיו מֵרְאֵת ... " (כ"ז, א').

נוסיף ונעיין בפרק כ"ו פסוק כ"ו: "וְאַבְיִמֶלֶךְ הִלֵּךְ אֵלָיו מִגֵּרָר וְאַחֲזַת מְרַעְהוּ וּפִיכַל שָׂרִי צָבָאוֹ". מה פרוש המילים 'וְאַחֲזַת מְרַעְהוּ'? לכאורה מה – תי המסיימת את המילה 'ואחזתי' יש להניח שמדובר בצרוף של סמיכות. ומה הבנת המילה 'מרעהו' או 'אולי בסיסה הוא ירעי בצירוף שייכות ואז ירעהו', ותחילתה עם מי השימוש לפני האות גרונית רי ולכן היא מנוקדת בצירה? אך אם מדובר ב – מי השימוש לא יתכן שזה צירוף סמיכות... ואולי בכלל בסיס המילה היא 'מרעי' שהיא מילה תואמת למילה 'רעי' ואין לפנינו מי השימוש וכן יש סמיכות? ואולי אפשרות נוספת ומפתיעה?

רש"י מסביר כך: "וְאַחֲזַת מְרַעְהוּ – פְּתַרְגוֹמוֹ וְסִיעַת מִרְחֲמוֹהִי, סִיעַת מְאוֹהֲבָיו", כלומר – קבוצה חלקית של אוהביו. לפי פירוש זה האות מי שבתחילת המילה "מְרַעְהוּ" היא מי השימוש, וניקודה בצירה שהרי היא לפני האות רי הגרונית.

רש"י ממשיך: "וַיֵּץ פּוֹתְרִין מְרַעְהוּ מ' מִיִּסּוּד הַפְּיֻזָּה, כְּמוֹ 'סְלָסִים מְרַעִים' לְשִׁמְשׁוֹן", כלומר, רש"י מביא שיש המפרשים שהאות מי אינה מי השימוש, אלא היא חלק מהמילה עצמה, כמו שמצינו בספר "שופטים" לגבי שמשון: "... וַיִּקְחוּ שְׁלֹשִׁים מְרַעִים ... " (י"ד, א') שם משמעות המילה "מְרַעִים" היא חברים, ולא מהחברים.

ומוסיף רש"י: "... כִּי שָׁתָהּ תִּצַּת וְאַחֲזַת לְבוֹקָה". כלומר, אם נסביר כך אז יתיישב קושי נוסף בפסוק. המילה "וְאַחֲזַת" מסתיימת באות תי. צורה זו מתאימה לצרוף סמיכות, כפי שמצינו בתחילת פרשת "חיי – שרה" – "... תָּנוּ לִי אַחֲזַת־קֶבֶר עִמָּכֶם ... " (כ"ג, ד'). אם נפרש ש"מְרַעְהוּ" היא מילה שלימה אז במקום לומר 'אחוזת של מרעיו' נכתב – "וְאַחֲזַת מְרַעְהוּ", אך אם המילה היא ירעהו והמי בתחילתה היא מי

השימוש, אז אין אפשרות להסמיד לה מילה, ואם כן מדוע האות תי מסיימת את המילה "וְאַחֲזֵת", היה צריך להיכתב – וְאַחֲזֵה מִרְעָהוּ.

רש"י דוחה את הפירוש שהאות מי היא מיסוד התיבה וזאת מפני – "אֲבָל לֵאמֹר לָרֶגֶץ לְדַבֵּר עַל הַמַּלְכוּת כֵּן, סִיעַת אוֹהֲבָיו, שְׂאֵם כֵּן, כָּל סִיעַת אוֹהֲבָיו הוֹלִיךְ עִמּוֹ, וְלֹא הָיָה לוֹ אֲלֹא סִיעָה אַחַת שֶׁל אוֹהֲבִים". כלומר, רש"י דוחה פירוש זה בטענה שכלית – אין זה מסתבר שהתורה תציין שלאבימלך, מלך פלשתים, היתה רק סיעת אוהבים מצומצמת וכשבא לאברהם הוא לקח עמו את כל אוהביו.

לפיכך מסכם רש"י – "לֵכֵן יֵשׁ לְפִתְרוֹ צִלְשׁוֹן הַרְלָשׁוֹן". כלומר שהמי היא מי השימוש.

אם כן, מדוע נכתב "וְאַחֲזֵת"? היה צריך להיכתב – וְאַחֲזֵה מִרְעָהוּ.

ממשיך רש"י ואומר – "וְאֵל פִּתְמוֹהַ עַל פִּי"ו שֶׁל אַחֲזֵת וְאֵע"פ שֶׁאֵין פִּיבָה סְמוּכָה. יֵשׁ דוּגְמָתָהּ צְמִיקָה עֲזָרָה מְאֹד (תהילים ס'), וְשִׁכְרָת וְלֹא מִיָּיִן (ישעיהו נ"א)". רש"י מביא שתי דוגמאות נוספות שמילים שאינם בסמיכות כן מסתיימות באות תי, וכך גם כאן לדעת רש"י.

לסיכום: דעת רש"י – "וְאַחֲזֵת מִרְעָהוּ" = קבוצה מחבריו. (המי היא מי השימוש) אך נכדו של רש"י, רבינו שמואל בן מאיר, רשב"ם, מפרש כפרוש שרש"י דחה. לדבריו "וְאַחֲזֵת מִרְעָהוּ" = קבוצת חבריו.

בעיון במדרש רבה בראשית פרשה ס"ד אות טי נמצא שהאמוראים נחלקו בפרוש "וְאַחֲזֵת מִרְעָהוּ". וזה לשון המדרש: "וְאַחֲזֵת מִרְעָהוּ – רַבִּי יְהוּדָה אָמַר אַחֲזֵת מִרְעָהוּ הָיָה שְׁמוֹ. רַבִּי נְחֵמְיָה אָמַר סִיעַת מִרְחֻמוֹהִי".

רש"י (והרשב"ם) מסבירים כדעת רבי נחמיה. אך שיטת רבי יהודה שונה היא לחלוטין. לדבריו, שמו של חברו של אבימלך היה "ואחזת" (והתי – כתי של אסנת, בשמת, מחלת ודומיהם. רו"ה). כפירוש זה מפרשים הרד"ק, רבי יוסף בכור שור והתוס' פירוש זה מסתייע גם מהערה ב"מסורה". בפירושם מפורט שהמילה "מרעהו" היא כמו "רעהו". כלומר, התורה מציינת שעם אבימלך הלך חברו ששמו – אחוזת.

רו"ה מוסיף הארה נחמדה, וזה לשונו: "ומכל מקום יש הבדל בין ירעי ובין ירעי'. ירעי הוא האיש הנבחר מזולתו להיות לו רע, אמנם ירעי יקרא האיש המבקש להיות רע לזולתו. וכן 'אוהבי וימאהבי, כמו שכתב הראב"ע "קראתי למאהבי" (איכה א', י"ט), טעמו – למבקשים שאוהב אותם, ואין זה כמו "אוהבי"."

עריכה לשונית: כוכבה גרסון